

EDUKATIVNE EKO TURE U ZAŠTIĆENIM PLANINSKIM PODRUČJIMA U SRBIJI



Beograd, 2018. godina

DEFINICIJE KLJUČNIH POJMOVA

Zaštićeno područje – jasno definisano geografsko područje sa utvrđenom namenom, koje je zaštićeno zakonski ili drugim efikasnim sredstvom, sa ciljem dugoročnog očuvanja prirode ekosistemskih usluga.

Sprecijalni rezervat prirode (SRP) – područje sa neizmenjenom ili neznatno izmenjenom prirodom, od naročitog značaja zbog jedinstvenosti, retkosti ili reprezentativnosti, a koje obuhvata stanište ugrožene divlje vrste biljaka, životinja i gljiva, bez naselja ili sa retkim naseljima u kojima čovek živi usklađeno sa prirodom, namenjeno očuvanju postojećih prirodnih odlika, genskog fonda, ekološke ravnoteže, praćenju prirodnih pojava i procesa, naučnim istraživanjima i obrazovanju, kontrolisanim posetama i očuvanju tradicionalnog načina života. U strogom i specijalnom rezervatu prirode zabranjeno je vršiti radnje i aktivnosti i obavljati delatnosti koje mogu narušiti svojstva zbog kojih su proglašeni zaštićenim prirodnim dobrom (branje i uništavanje biljaka, uznemiravanje, hvatanje i ubijanje životinja, uvođenje novih bioloških vrsta, melioracijski radovi, razni oblici privrednog i drugog korišćenja i slično).

Strogi prirodni rezervat (StPR) – područje neizmenjenih prirodnih odlika sa reprezentativnim prirodnim ekosistemima, namenjeno isključivo za očuvanje izvorne prirode, genskog fonda, ekološke ravnoteže, praćenje prirodnih pojava i procesa, naučna istraživanja kojima se ne narušavaju prirodna obeležja, vrednosti, pojave i procesi.

Park prirode (PP) – područje dobro očuvanih prirodnih vrednosti sa pretežno očuvanim prirodnim ekosistemima i živopisnim pejzažima, namenjeno očuvanju ukupne geološke, biološke i predeone raznovrsnosti, kao i zadovoljenju naučnih, obrazovnih, duhovnih, estetskih, kulturnih, turističkih, zdravstveno-rekreativnih potreba i ostalih delatnosti usklađenih sa tradicionalnim načinom života i načelima održivog razvoja. U parku prirode nisu dozvoljene privredne i druge delatnosti i radnje kojima se ugrožavaju njegova bitna obeležja i vrednosti. Mere zaštite, način obavljanja privrednih delatnosti i korišćenje prirodnih vrednosti u parku prirode, bliže se utvrđuju aktom o proglašenju zaštićenog područja.

PBA područje – Odabrano područje za dnevne leptire (engl.: Prime Butterfly Area – PBA)

IPA područje – Značajno područje za biljke (engl.: Important Plant Area – IPA)

IBA područje – Značajno područje za ptice (engl.: Important Bird Area – IBA)

Program Čovek i biosfera – podrazumeva harmoniju čoveka i prirode koji u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu – UNESCO postoji od 1971. godine (Man and biosphere – MAB). Rezervati biosfere su područja kopnenih i obalskih/morskih ekosistema koja su u okviru MAB programa.

Ramsarsko područje – područje zaštićeno prema Ramsarskoj konvenciji (Konvencija o zaštiti močvarnih područja od međunarodnog značaja, naročito kao staništa ptica močvarica)

Emerald područje – područje u okviru Emerald (Smaragdne) mreže. Emerald je evropska ekološka mreža za očuvanje divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa u onim zemljama koje nisu članice EU. Sastavljena je od Područja od posebnog interesa za očuvanje (engl.: Areas of Special Conservation Interest - ASCIs) na teritoriji svih potpisnica Bernske konvencije.

GREEN BELT područje – područje u okviru međunarodne ekološke mreže Evropski zeleni pojas (engl.: European Green Belt), koja je uspostavljena 2004. godine od strane IUCN. Evropski zeleni pojas predstavlja koridor koji se pruža duž granica većeg broja država, sa ciljem da poveže neka od najznačajnijih staništa i centara biodiverziteta u Evropi, veći broj nacionalnih parkova, parkova prirode, rezervata biosfere i prekograničnih zaštićenih područja.

ProGEO područje – područje na kome je upravljanje geonasleđem i donekle geodiverzitetom usaglašeno sa Evropskom asocijacijom za konzervaciju geološkog nasleđa (ProGEO)

IUCN – Međunarodna unija za zaštitu prirode (engl.: International for Conservation of Nature)

Vaskularne biljke – zbirno ime koje objedinjava biljke sa sprovodnim sistemima (vaskularni sistem). Obuhvata sve paprati, golosmenice i skrivenosemenice.

Endemit – vrsta koja je u svom prirodnom rasprostranjenju veoma ograničena, odnosno vrsta čije je rasprostranjenje usko, regionalno ili lokalno i znatnije ne prelazi nacionalne ili regionalne granice.

Relikt – vrsta koja je u daljoj ili bližoj prošlosti bila široko rasprostranjena, a čije je današnje rasprostranjenje po pravilu svedeno na mala područja.

Ekosistemske usluge – odnose se na sve proizvode i funkcije ekosistema iz kojih ljudi ostvaruju direktnu ili indirektnu korist. One uključuju čistu vodu, hranu, drvo, ali i usluge kao što su oprašivanje, prirodna kontrola štetočina, plodnost zemljišta i drugo. Ekosistemske usluge obuhvataju:

- Usluge snabdevanja: proizvodnja hrane, voda, drvo, vlakna, gorivo
- Usluge podrške: primarna proizvodnja biomase, formiranje zemljišta, kruženje hranljivih materija
- Usluge snabdevanja: proizvodnja hrane, voda, drvo, vlakna, gorivo
- Regulatorne usluge: regulisanje klime, prirodnih nepogoda, bolesti, kvaliteta vode, uklanjanje otpada
- Socio-kulturne usluge: odmor, rekreacija, edukacija i duhovno ispunjenje, mentalno zdravlje

UVODNE NAPOMENE

Zaštićena područja odlikuje izražena geološka, biološka, ekosistemska i/ili predeona raznovrsnost, zbog čega se aktom o zaštiti proglašavaju zaštićenim područjima od opšteg interesa. Pod režim zaštite stavljaju se i ona područja koja su od značaja za opstanak migratornih vrsta shodno međunarodnim propisima. Zaštićena područja mogu se prekogranično povezivati sa zaštićenim područjima drugih država.

Zaštićeno područje I kategorije je područje međunarodnog, nacionalnog, odnosno izuzetnog značaja, a nalazi se celom površinom na teritoriji dveju ili više jedinica lokalne samouprave.

Područje II kategorije odnosi se na zaštićeno područje pokrajinskog, regionalnog, odnosno velikog značaja (ukoliko je cela površina na teritoriji AP Vojvodine, ili na teritoriji dveju ili više jedinica lokalne samouprave na teritoriji AP).

Zaštićena područja III kategorije su od lokalnog značaja i proglašava ih lokalna samouprava.

Na zaštićenom području uspostavljaju se režimi zaštite I, II i III stepena, što je bliže regulisano **Uredbom o režimima zaštite** („Službeni glasnik RS“, br. 31/2012). Ovom uredbom bliže se propisuju režimi zaštite, postupak i način njihovog određivanja, kao i objekti, radovi i aktivnosti koji su zabranjeni ili ograničeni. Radovi i aktivnosti ograničavaju se prostorno, vremenski, po obimu i u odnosu na prostorni raspored prirodnih i stvorenih vrednosti, u skladu sa održivim korišćenjem prirodnih vrednosti i kapacitetom prostora i pojava.

Prema Zakonu o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br. 36/2009, 88/2010, 91/2010 - ispr. i 14/2016), zaštićena područja su definisana u sedam različitih kategorija, odnosno vrsta:

- Strogi rezervat prirode
- Specijalni rezervat prirode
- Nacionalni park
- Spomenik prirode
- Zaštićeno stanište
- Predeo izuzetnih odlika
- Park prirode

Republika Srbija predstavlja jedan od šest centara biodiverziteta u Evropi. Srbiju karakteriše visok stepen genetskog, specijskog i ekosistemskog diverziteta. **Na teritoriji Srbije izdvojeno je 61 IPA područje, 42 IBA područja i 40 PBA područja.** Biološka raznovrsnost brojnih grupa organizama je visoka i čini značajan udeo u biodiverzitetu Evrope.

Prema dosadašnjim istraživanjima, na području Republike Srbije nalazi se¹ :

39% vaskularne flore Evrope

51% faune riba Evrope

49% faune gmizavaca i vodozemaca Evrope

74% faune ptica Evrope

67% faune sisara Evrope

¹ Strategija biološke raznovrsnosti Republike Srbije za period od 2011. do 2018. godine

Da bi se promovisala zaštićena područja u Srbiji uz podsticanje njihovog održivog korišćenja kroz organizaciju aktivnosti u prirodi i pružanje edukativnih usluga obilaska zaštićenih planinskih područja, partnerske organizacije FEA – Inicijativa za šumarstvo i životnu sredinu (engl.: Forestry and Environmental Action) i Srpska Skyrunning asocijacija osmislile su projekat „Realizacija edukativnih eko tura u zaštićenim područjima u Republici Srbiji“ koji sufinansira Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije.

Specifični ciljevi projekta su:

- Kreiranje interesa među predstavnicima privrednog sektora za poseban vid aktivnosti u prirodi i organizacija eko pešačkih tura u zaštićenim planinskim područjima u Srbiji;
- Umrežavanje i ostvarivanje partnerstva između privatnog, civilnog i javnog sektora radi razvoja ruralnog turizma uz održivo korišćenje zaštićenih područja;
- Kreiranje novog turističkog proizvoda – edukativne eko ture u zaštićenim područjima;
- Promocija ekosistemskih usluga u zaštićenim područjima;

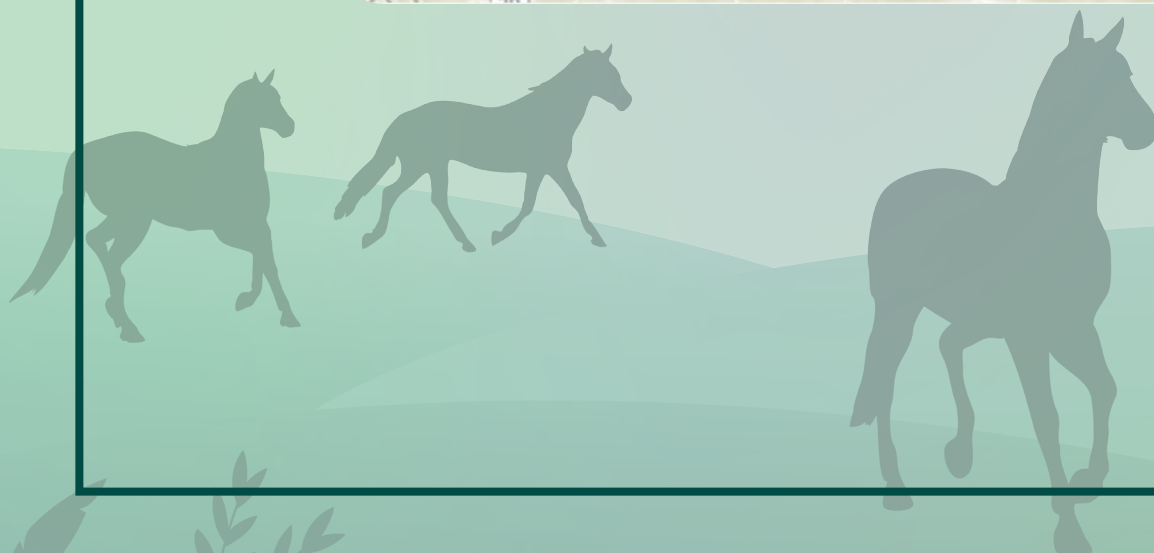
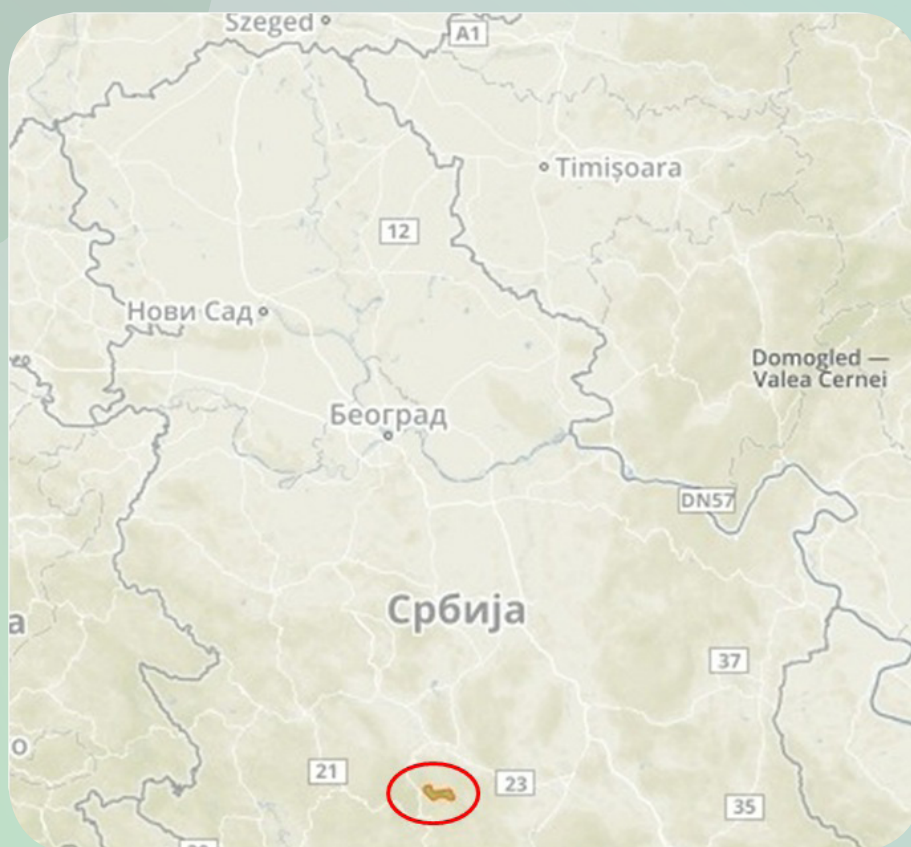


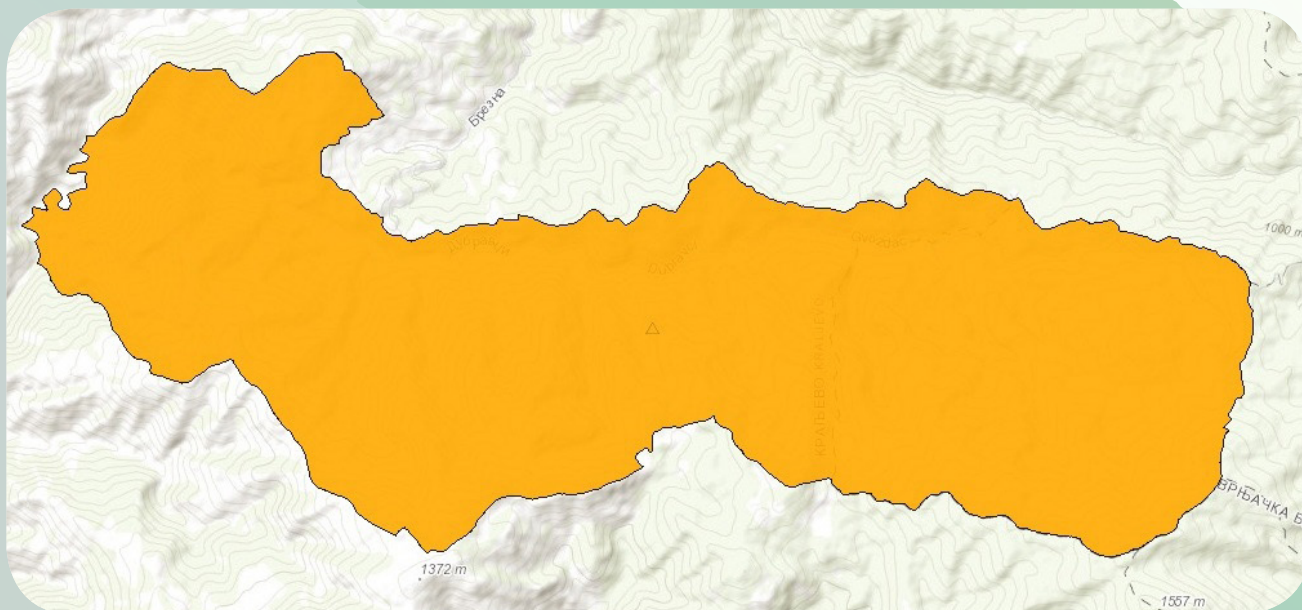
SPECIJALNI REZERVAT PRIRODE „GOČ – GVOZDAC”

Goč leži u središnjem delu Srbije. Zapadna Morava odvaja Goč od Gledićkih planina na severoistoku i Kotlenika na severu, a reka Ribnica čini granicu na zapadu. Morfološki je manje jasna južna granica, odnosno zona razgraničenja sa planinom Željin.

Udaljenost od Beograda	200 km
Udaljenost od Kraljeva	31 km

Goč je pristupačan sa raznih strana, ali dva glavna puta vode prema njemu: od Kraljeva preko Kamenice do vrha Dobre vode i od Vrnjačke Banje do Stanišinaca.





O PODRUČJU

Planina Goč ima tipično dinarsko pružanje severozapad-jugoistok i u sastavu je kopaoničkih planina. Vrhovi između 1.000 i 1.200 mnv usloveli su prijatnu umerenu planinsku klimu.

Najviši vrh

Ljukten 1216 mnv

Područje obiluje običnim i termo-mineralnim izvorima, naročito u podnožju Goča. Glavni vodotok Goča je Gvozdačka, odnosno Brezanska reka, čiji sliv zahvata površinu od 43.75 km² sa preko 110 evidentiranih izvora. Dominantne vrste drveća u SRP su bukva (52.4%), jela (39.7%) i crni bor (5.8%). Od plemenitih lišćara zastupljeni su planinski brest i planinski javor. Šumski kompleks čini 25 vrsta drveća, posebno endemit Balkanskog poluostrva planinski javor i varijetet crnog bora. Specijalni rezervat prirode naseljava 129 vrsta ptica od kojih su 108 gnezdarice, zatim 20 vrsta vodozemaca i gmizavaca, 27 vrsta sisara i 317 vrsta insekata. Goč obiluje šumskim jagodama i raznovrsnim lekovitim biljem. Bogatstvo flore potvrđuju i pčelari koji ovde iznose košnice sa pčelama na ispašu. U SRP nalazi se i veštačko jezero koje se savršeno uklapa u prirodni ambijent.



110 izvora



715 biljnih
vrsta

25 vrsta
drveća



129 vrsta
ptica



20 vrsta
gmizavaca i
vodozemaca



27 vrsta
sisara



317 vrsta
insekata

Uredbom Vlade Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br.99/2014), planina Goč je 2014. godine proglašena za Specijalni rezervat prirode pod nazivom „Goč-Gvozdac“ na površini od 3.957,17 ha. Cilj zaštite jeste očuvanje jedinstvenih bioloških, geomorfoloških i hidrogeoloških pojava, kao i da bi se očuvao veliki biodiverzitet.

SRP
IUCN kategorija: V (zaštićeni morski ili kopneni predeo)
PBA područje

I stepen zaštite	II stepen zaštite	III stepen zaštite
površina 113,68 ha	površina 348,23 ha	površina 3.495,26 ha
4 lokaliteta	5 lokaliteta	3 lokaliteta

Zanimljivost

Gočki bor – specifična vrsta bora koja predstavlja prirodnu retkost, odnosno deo flore koji je endemičan

PROMOCIJA PUTEM AKTIVNOSTI U PRIRODI

Procena prirodnih vrednosti

Prirodna vrednost	Lokalni i regionalni	Nacionalni	Međunarodni	Vrednost
Specifina mikroklima	✓	✓	✓	visoka
Prirodni pejzaži	✓	✓	✓	srednja

Prostrane šume i proplanci Goča svojom netaknutom prirodom i čistim vazduhom povoljno utiču na anemične osobe, jačanje metabolizma i nervni sistem.

Najvažnije ekosistemske usluge SRP	Usluge podrške – staništa za vrste
	Usluge rekreacije, mentalnog i fizičkog zdravlja
	Usluga snabdevanja vodom
	Usluge snabdevanja lekovitim biljem

Predlog aktivnosti na otvorenom koje se mogu realizovati preko cele godine:

- pešačenje i planinarenje markiranim i nemarkiranim stazama sa lokalnim vodičima
- planinsko trčanje i organizacija trka
- planinski i drumski biciklizam



- edukativne pešačke ture za decu sa prepoznavanjem biljnih i životinjskih vrsta
- organizovanje kampova za snalaženje dece u prirodi





- tematske strateške i edukativne igre na otvorenom za decu (npr. orijentiring, „treća noga“, „stonoga“)
- tematske ture i igre za porodice (npr. trka preživljavanja u noćnim uslovima)
- atrakcije za dnevne posetioce (npr. peška tura do padina planine Stolovi u potrazi za konjima koji slobodno žive na planini)
- posmatranje ptica

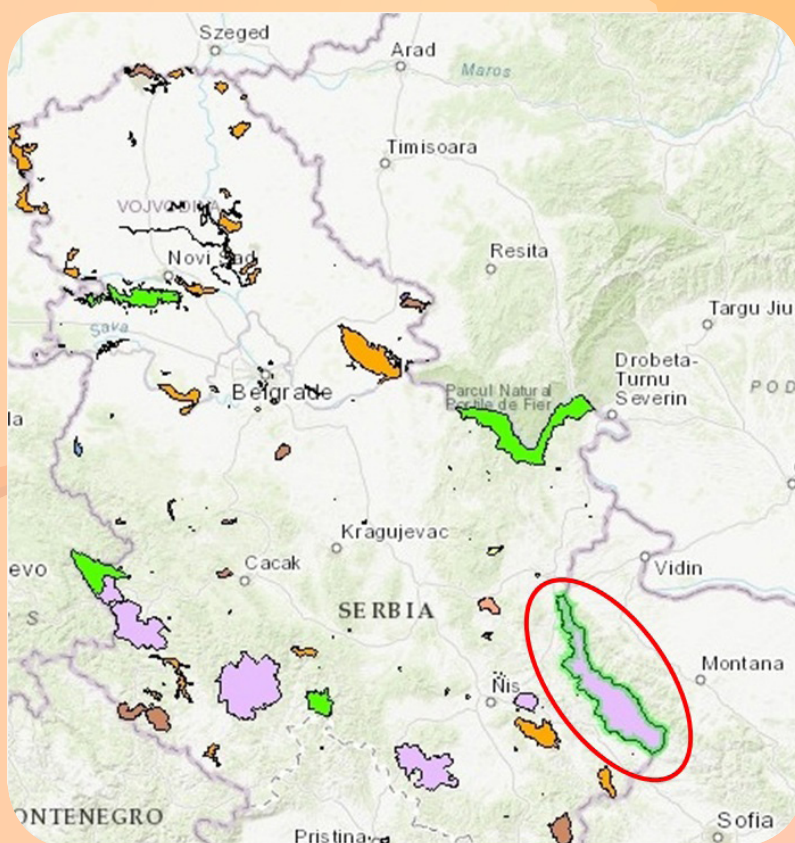


U rekreativnom centru Dobre vode nalaze se dve ski staze dužine 300 m za početnike i decu, sa dva ski lifta. Na 150 m od hotela nalazi se žičara dužine 1.150 m i ski stazom dužine 1.400 m. Gornji deo ove staze, čija je visinska razlika 350 m, blagog je nagiba i pogodna je za početnike, dok je donji deo strmiji i na njemu skijaju skijaši rekreativci. Postoji 5 obeleženih staza za smučarsko trčanje, različite dužine i nagiba. U ponudi je i manja, 30-metarska skakaonica, idealna za obuku i treninge skijaša skakača.

PARK PRIRODE „STARA PLANINA”

Masiv Stare planine nalazi se u jugoistočnom delu Srbije, u pograničnim delovima sa Bugarskom (gde se prostire većim delom) i čini deo Karpatsko-balkanskog luka. Predstavlja zapadni deo velikog venca Balkana. Glavni greben Stare planine dugačak je 100 km pravcem severozapad-jugoistok od Vrške čuke do Srebrne glave. Stara planina se prostire na teritoriji lokalnih samouprava: Zaječar, Knjaževac, Piroć i Dimitrovgrad i ima veoma povoljan geografski položaj.

Udaljenost od Beograda	300 km
Udaljenost od Niša	80 km
Udaljenost od Sofije	120 km



O PODRUČJU

Stara Planina je jedna od najlepših i najočuvanijih planina Srbije, sa raznovrsnim prirodnim dobrima, bogatom tradicijom i ruralnom kulturnom. Dugogodišnja izolovanost zbog pograničnog položaja je uticala i na njeno očuvanje. Reljef Stare planine predstavlja prirodnu vrednost koja se sreće kod malog broja planina u Srbiji. Prostrana je planina sa vrhovima iznad 2.000 m, blagim i ostrim usponima, prostranim livadama, rečnim usecima i dolinama. Planinski masiv Stare planine sastoji se iz Zaglavka i Visoka, u kojima dominiraju reke Trgoviški Timok, Beli Timok, Visočica, Dojkinačka i Toplodolska reka.

Najviši vrh	Midžor 2.169 mnv
-------------	------------------

Na klimatsko oblikovanje prostora Stare planine najveću ulogu ima reljef. Severni delovi Stare planine, koji pripadaju opštinama Zaječar i Knjaževac, imaju umereno-kontinentalnu klimu modifikovanu jakim uticajem stepske kilime, dok klima južnih delova, koji pripadaju opštinama Pirot i Dimitrovgrad je modifikovana planinska klima.

Na Staroj planini prema podacima Zavoda za zaštitu prirode Srbije ima **više od 150 izvora**, od kojih je 20-30 kaptirano i pretvoreno u česme. Najnižu temperaturu ima vrelo na Bati (4°C), pod vrhom Vražja glava i predstavlja najhladniji izvor u Srbiji. Rečne tokove Stare planine karakterišu veliki nagibi, usečena rečna korita, česta pojava brzaka i kaskadni slapoviti prelomi, kao i postojanje udubljenja, odnosno džinovskih lonaca. Visokoplaninske reke: Dojkinačka, Jelovička, Crnovrška reka, Toplodolska, karakteriše izuzetan stepen ekološke čistoće, dok su rečne doline Bigar, Temštica, Rosomačka reka i Visočica sebi napravile impozantne kanjone i klisure koje predstavljaju prirodne atrakcije.

Reka Temštica poznata je po uklještenim meandrima Temšice u okviru klisure duboke od 160-260 metara u crvenim peščarima. **Visočica** na svom toku iznad sela Rsovci i Pakleštica probija klisuru dužine oko 2 km. U ovoj klisuri nalazi se veliki broj pećina, od kojih je napoznatija **pećina Vladikine ploče**. Ova pećina je suva, sa ogromnim ulazom koji je širok 12 metara, a visok 50 metara. **Klisura Rosomočke reke** se prostire između sela Rosomač i Slavinja, sa serijom džinovskih lonaca na dnu. Posebno su atraktivna vrela i pištevine, Jelovičko vrelo, Dojkinačko vrelo, Suvo vrelo, kao i delovi poniranja vodenih tokova – **Ponor**.



Staru planinu posebnom čine i mnogobrojni **vodopadi**, a kao najatraktivniji izdvajaju se Tupavica, Tri kladenca, Kopenski vodopad, Čungulj, Piljski vodopad, Kaluđerski skokovi. **Kopenski vodopad** se nalazi na najvećoj nadmorskoj visini u Srbiji (1820 mnv). Ovo je ujedno i najveći vodopad u Srbiji. Dužina izmerenog toka je 148 metara, dok je ukupna visina od početka do kraja merenja 103,5 metra sa prosečnim padom od 56,4 stepena.



Vrlo atraktivna hidrografska vrednost ove planine je **Zavojsko jezero** sa hidroelektranom Zavoj, površine 5,52 km², što ga čini najvećim jezerom na ovom prostoru. Nastalo je pregrađivanjem reke Visočice. Ostala jezera na Staroj planini su: Rgotsko jezero kod Zaječara, Krupačko jezero i Sukovsko jezero u okolini Pirota, kao i Smilovksa jezera kod Dimitrovgrada.

Na Staroj planini nalazi se 1.195 vrsta vaskularne flore, 51 vrsta mahovine, što u odnosu na nacionalnu floru čini 34% od ukupnog fonda flore Srbije. Stara planina je poznata i po mnogim divljim lekovitim biljkama. U okviru PP „Stara planina“ nalaze se šumske zajednice koje čine biljne vrste endemskog i reliktnog karaktera razvrstane u stroge prirodne rezervate:

„**Draganište**“ – rezervat smrčevih šuma,

„**Golema reka**“ – bukova prašuma,

„**Vražja glava**“ – značajan lokalitet u delu šumskog kompleksa Stare planine na kojem je moguće pratiti spontani razvoj i sukcesiju biljnih vrsta koje su u njenom sastavu, a posebno planinskog javora,

„**Tri čuke**“ – najinteresantnija retka subalpska zajednica bora krivulja (Pinetum mugi) na najvišim vrhovima i predstavlja jedino nalazište bora krivulja koje je do sada sačuvano,

„**Smrče**“ (Arbinje) – najočuvanije i najlepše smrčeve šume na Staroj planini i u Srbiji,

„**Kopren**“ – predstavlja nalazište biljaka iz porodice mesožderki (Drosera rotundifolia). Ovo je veoma retka biljna vrsta, koja na Koprenu raste na površini od 10 ha.

Najveći diverzitet ptica u Srbiji, bivšoj Jugoslaviji i većem delu Balkana, nalazi se upravo na Staroj planini, dok od 116 vrsta leptira 6 vrsta predstavlja glacijalne relikte, a 22 su novoutvrđene vrste.



više od 150
izvora



1.200 vrsta i podvrsta
viših biljaka od kojih:
115 endemičnih

40 vrsta biljaka koje
predstavljaju prirodne
retkosti Srbije

50 vrsta koje se nalaze
na spisku ugrožene
evropske flore



200 vrsta ptica
od kojih 150 koje
predstavljaju
prirodne retkosti
Srbije



12 vrsta
gmizavaca
i 6 vrsta
vodozemaca



30 vrsta
sisara većinom
ugroženih vrsta

Kao područje sa izuzetnim vrednostima sa stanovišta raznovrsnosti biljnog i životinjskog sveta i njihovih zajednica, kao i geomorfoloških, geoloških, hidroloških i hidrogeoloških karakteristika, u kojima je prisutan tradicionalni oblik života i kulturnih dobara, Stara planina je proglašena za Park prirode 1997. godine. Uredbom Vlade Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 23/2009) zaštićena je kao Park prirode 2009. godine na površini od 114.332 ha. U okviru Akcionog plana za zaštićena područja Evrope - Parks for life, PP „Stara planina“ je uključen među 89 predela koji su identifikovani prioritetnim projektom „Prekograničnih područja u Evropi“.

PP
PBA područje
IPA područje
IBA područje
Na preliminarnoj listi programa Čovek i biosfera (UNESCO)
RAMSARSKO područje
EMERALD područje
GREEN BELT područje (IUCN)
ProGEO područje

I stepen zaštite	II stepen zaštite	III stepen zaštite
površina 3.680 ha = 3,23% PP	površina 20.159 ha = 17,63% PP	površina 90.493 ha = 79,14% PP
4 lokaliteta	10 lokaliteta	preostali lokaliteti

Zanimljivost

1

Na Koprenu, na površini od 10 ha raste izuzetno retka biljna vrsta iz porodice mesožderki (*Drosera rotundifolia*).

Zanimljivost

2

Na Staroj planini su 80-ih godina 20.veka pronađeni i tragovi pernatih dinosaurija i ornitišija stari oko 270 miliona godina



Kao objekti geomorfoloških nasleđa izdvajaju se: **Dolina potoka Bigar**, lokalitet **Babin zub** gde se nalazi najveća grupa zubova i ostenjaka u krupnozrnim kvarsevitim peščarima, **uklješteni meandri Temštice** u klisuri dubokoj 160-260 metara sa brojnim skulpturama ostenjaka u crvenim peščarima i **klisura Vladikine ploče**, reke Visočice, između Rsovaca i Paklešnice, sa istoimenim pećinskim sistemom.

U selu Rsovci na 22 km od Pirota, na desnoj obali Visočice, u pećini brda Kalik nalazi se Crkva Svetog Petra i Pavla, poznatija kao Pećinska crkva. Reč je o srednjevekovnom spomeniku kulture koji je nastao u steni. Poznata je po jedinstvenoj freski na kojoj je Isus mlad i čelav.

PROMOCIJA PUTEM AKTIVNOSTI U PRIRODI

Procena prirodnih vrednosti

Prirodna vrednost	Lokalni i regionalni	Nacionalni	Međunarodni	Vrednost
Specifina mikroklima	✓	✓	✓	visoka
Prirodni pejzaži	✓	✓	✓	visoka

Najvažnije ekosistemske usluge SRP

Usluge podrške – staništa za vrste
Usluge snabdevanja vodom i hranom
Usluge čistog vazduha
Usluge skladištenja ugljenika
Usluge snabdevanja lekovitim biljem
Usluge rekreacije, mentalnog i fizičkog zdravlja
Usluge edukacije

Predlog aktivnosti na otvorenom koje se mogu realizovati preko cele godine:

- planinarenje markiranim i nemarkiranim stazama sa lokalnim vodičima
- zimske planinarske ture sa posetom lokalnih etno domaćinstava
- planinsko trčanje i organizacija trka

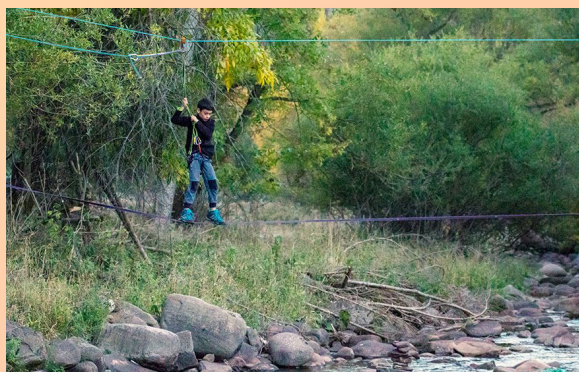
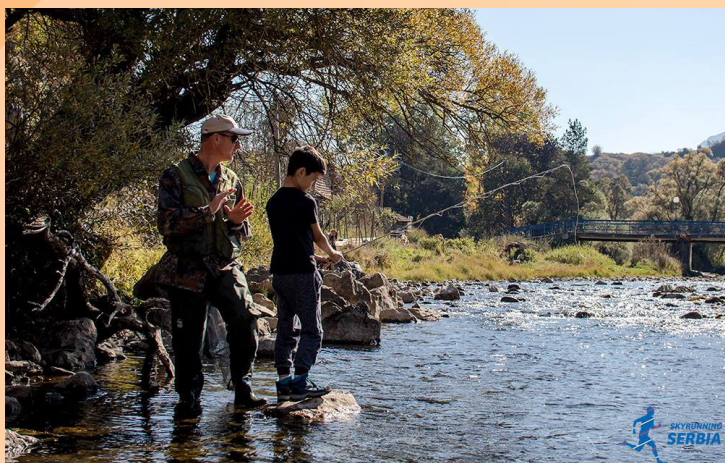


- planinski i drumski biciklizam
- edukativne pešačke ture za decu sa prepoznavanjem biljnih i životinjskih vrsta
- organizovanje kampova za snalaženje dece u prirodi
- tematske strateške i edukativne igre na otvorenom za decu (npr. orijentiring, „potraga za blagom“)

- organizovane tematske pešačke ture:
 - sportsko –rekreativne
 - ekološke/prirodnjačke (za obilaženje prirodnih vrednosti PP)
 - etnološke /spomeničke (za obilaženje kulturno-istorijskih vrednosti PP i njegovog okruženja)
 - kombinovane (rekreativno - kulturološke)
 - obilazak etno sela i etno kuća



- mušičarenje na rekama
- avanturističke aktivnosti
- skijanje, snoubord, turno skijanje i sl.
- kanjoning ture
- edukacija u zatvorenom prostoru



U gornjim slivovima Crnovrške i Goleme reke u opštini Knjaževac, Toplodolske, Dojkinačke, Jelovičke i Rosomačke reke u opštini Piroć i Kameničke reke u opštini Dimitrovgrad, mogu se napraviti brojne staze za sportski ribolov, birkovanje u prirodi, paraglajding, zmajarenje i drugo.



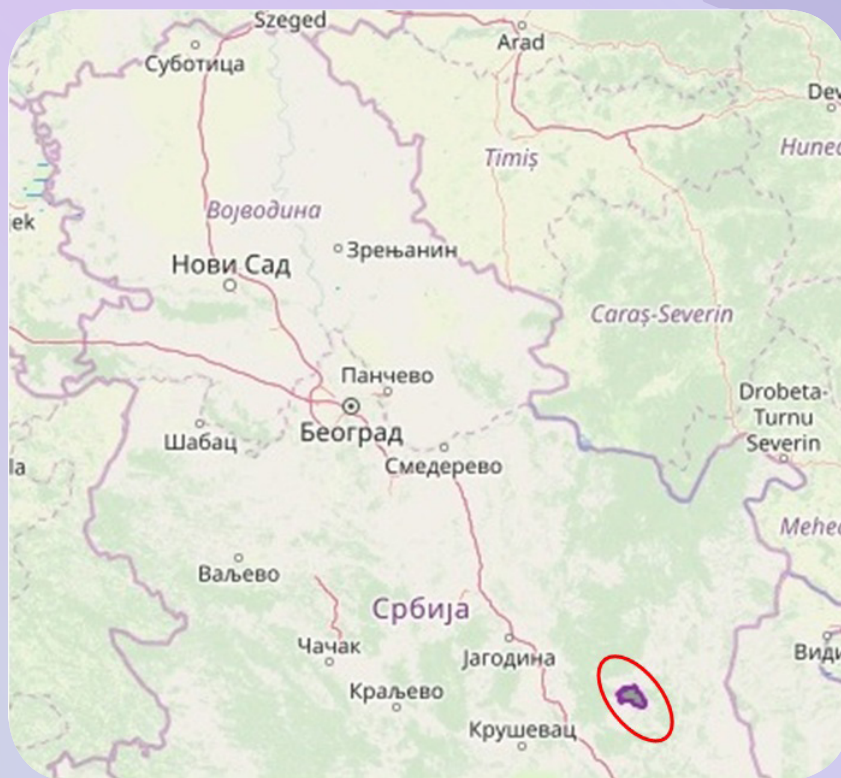
Realizacija svih navedenih aktivnosti ne zahteva veća finansijska ulaganja, jer se uglavnom baziraju na već postojećim prirodnim resursima Stare planine i namenjene su svim ciljnim grupama.

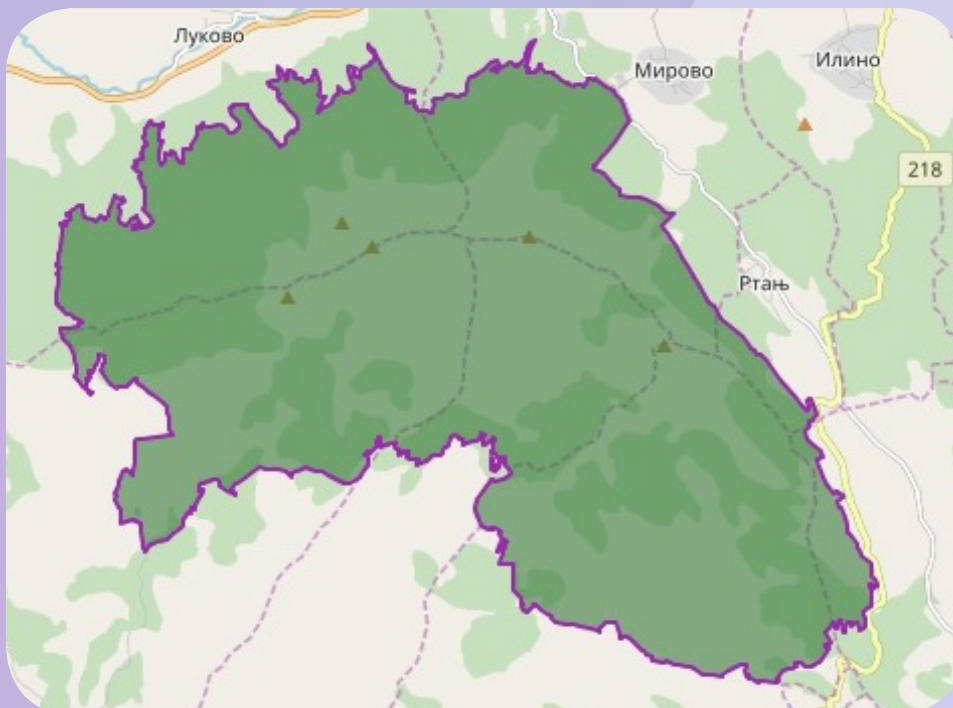
STROGI PRIRODNI REZERVAT „RTANJ“

Strogi prirodni rezervat „Rtanj“ prostire se na površini od 49.971.701 ha i nalazi se u istočnoj Srbiji, u jugozapadnom delu Karpatsko–balkanskog planinskog sistema, a administrativno pripada opštinama Sokobanja i Boljevac.

Do StPR može se doći sa magistralnog puta Paraćin – Zaječar, ili iz Sokobanje u smeru ka Boljevcu.

Udaljenost od Beograda	167km
Udaljenost od Niša	77km
Udaljenost od Paraćina	48km
Udaljenost od Zaječara	48km





O PODRUČJU

Strogi rezervat prirode „Rtanj“ je područje izuzetnih geoloških, geomorfoloških, bioloških, istorijskih i estetskih vrednosti. Ova planina spada u red visokih planina istočne Srbije, a uzdiže se između Sokobanjske i Crnorečke kotline koje predstavljaju vododelnice Moravskog i Crnorečkog sliva. Masivan greben planine Rtanj, prostire se u dužini od 5,6 km, koji se podiže sa široke podloge i završava skoro pravilnom kupom vrha Šiljak (1570 m). Posebnu vrednost Rtnja predstavlja specifičan kraški reljef strmih padina, sa dubokim jamama i dominantnim kupastim vrhom Šiljak.

Najviši vrh	Šiljak 1.565 mnv
-------------	------------------

Šire područje u kojem je smeštena planina Rtanj odlikuje tipična umereno-kontinentalna klima. Planina Rtanj i sokobanjska kotlina, spadaju u najkontinentalnija područja u Srbiji. Klima ovog područja ima prelazni karakter između, pre svega stepske, i znatno manje osetne mediteranske klime. U višim predelima klima Rtnja ima karakter modifikovane planinske (zbog veće nadmorske visine). Hladan period godine na Rtnju je ipak blaži (pre svega u pogledu temperature), što omogućava opstanak i razvoj submediteranskih vrsta pored veoma zastupljenih stepskih vrsta.

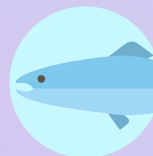
Po širem severnom obodu masiva Rtnja prisutne su značajnije hidrogeološke pojave – vrela. Na južnim padinama Rtnja, takođe, ima veći broj manjih izvora, od kojih je značajnije Vrmadžansko vrelo u selu Vrmadža. Na širem području južnog oboda Rtnja postoje pojave mineralnih i termomineralnih voda. U Sokobanji i u selu Jošanica postoji nekoliko takvih izvora. Oba lokaliteta su pretvorena u banjska lečilišta.

Biljni svet Rtnja i njegovog pobrđa karakteriše i prisustvo endemičnih, retkih i reliktnih biljnih vrsta. Ispod Šiljka, u najnepristupačnijem delu, razvijena je interesantna, mešovita šumska zajednica jele i bukve, što predstavlja retku pojavu u ovom delu Srbije. Vaskularna flora Srbije broji 3.662 taksona u rangu vrsta i podvrsta, a od toga je prema preliminarnim istraživanjima, u flori Rtnja zastupljeno gotovo 18%, odnosno 644 taksona. Pretpostavlja se da broj vrsta i podvrsta na području StPR nije konačan i da se može povećati za 150-200, što govori o značaju ovog relativno malog prostora u Srbiji.

Na području Rtnja prisutno je 11 vrsta koje se smatraju strogo zaštićenim vrstama u flori Srbije. Među njima je i srpska ramonda (*Ramonda serbica* Pančić). Samo na Rtnju raste izuzetno retka i endemična vrsta rtanjska metvica (*Nepeta rtanjensis*). To je jedan od krajnje ugroženih taksona u Srbiji, što ukazuje na opasnost da u neposrednoj budućnosti dođe do njenog iščezavanja iz prirode. Ukupna populacija ove vrste na planini Rtanj se procenjuje na samo nekoliko stotina primeraka! Od lekovitih vrsta izdvaja se i rtanjski čaj.



Prema odredbama člana 41. Zakona o zaštiti prirode („Službeni glasnik RS“, br.36/2009, 88/2010, 91/2010 - ispr. i 14/2016) strogi prirodni rezervat „Rtanj“ je svrstan u I kategoriju – zaštićeno područje međunarodnog, nacionalnog, odnosno izuzetnog značaja. U toku je postupak proglašenja zaštite za Specijalni rezervat prirode „Rtanj“. Javna prezentacija i Javna rasprava Nacrta uredbe o proglašenju i Studiji zaštite za Specijalni rezervat prirode „Rtanj“ održana je 20. jula 2018. godine.



18% ukupnog broja biljnih vrsta i podvrsta u Srbiji

11 strogo zaštićenih biljnih vrsta

89 vrsta ptica od kojih su 84% zaštićene kao strogo zaštićene vrste

značajno stanište gmizavaca i vodozemaca

28 vrsta sisara + 20 vrsta slepih miševa, što čini 2/3 ukupnog broja registrovanih vrsta slepih miševa Srbije

prisustvo autohtonih vrsta riba u Vrmadžanskom jezeru registrovane potpuno izolovane populacije riba, interesantne sa aspekta evolutivnih promena

StPR
IUCN kategorija: IV (područje upravljanja staništem/vrstama u prirodi)
PBA 28 područje
IPA područje
IBA područje
EMERALD područje

I stepen zaštite	II stepen zaštite	III stepen zaštite
površina 303,76ha = 6,08% StPR	površina 1.780,34ha = 26,83% StPR	površina 2.913,06ha = 62,04% StPR
severna strana	2 lokaliteta	preostali lokaliteti

!

Ramonda serbica Pančić uključena je u Evropsku crvenu listu ugroženih taksona u kategoriji ranjivih vrsta. U kategoriji retkih vrsta koje se nalaze na svetskoj IUCN Crvenoj listi ugroženih biljnih taksona su Ramonda serbica Pančić i Campanula moravica Kovanda.

Zanimljivost

Simbol Rtnja, na vrhu Šiljak je ruševina nekadašnje crkve – kapele Svetog Đorđa koju je 1935. godine uz pomoć 1.000 radnika u čast muža, izgradila žena vlasnika rudnika „Rtanj“ nakon njegove smrti. Danas se na njenom mestu nalaze ruševine, jer su je tragači za zlatom u više navrata rušili uz pomoć dinamita.



PROMOCIJA PUTEM AKTIVNOSTI U PRIRODI

Procena prirodnih vrednosti

Prirodna vrednost	Lokalni i regionalni	Nacionalni	Međunarodni	Vrednost
Specifina mikroklima	✓	✓	✓	visoka
Prirodni pejzaži	✓	✓	✓	visoka

Najvažnije ekosistemske usluge StPR

Usluge podrške – staništa za vrste
Usluge snabdevanja vodom i hranom
Usluge čistog vazduha
Usluge snabdevanja lekovitim biljem
Usluge rekreacije, mentalnog i fizičkog zdravlja
Usluge edukacije

Predlog aktivnosti na otvorenom koje se mogu realizovati preko cele godine:

- planinarenje markiranim i nemarkiranim stazama sa lokalnim vodičima
- zimske planinarske ture sa posetom lokalnih etno domaćinstava



- planinsko trčanje i organizacija trka
- planinski biciklizam
- edukativne pešačke ture za decu sa prepoznavanjem biljnih i životinjskih vrsta
- organizovane tematske pešačke ture:
 - sportsko – rekreativne
 - ekološke/prirodnjačke (za obilaženje prirodnih vrednosti StPR)
 - etnološke /spomeničke (za obilaženje kulturno-istorijskih vrednosti StPR i njegovog okruženja)
 - kombinovane (rekreativno - kulturološke)
 - obilazak etno sela i etno kuća
- avanturističke aktivnosti
- paraglajding



Mišljenja i stavovi izraženi u ovoj brošuri isključiva su odgovornost autora i njegovih saradnika i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Ministarstva zaštite životne sredine.



Ova brošura pripremljena je u okviru projekta „Realizacija edukativnih eko tura u zaštićenim područjima u Republici Srbiji“ uz finansijsku podršku Ministarstva zaštite životne sredine Republike Srbije, kako bi se podigao nivo svesti o važnosti izabranih zaštićenih planinskih područja, očuvanja prirode i promocije ovih područja kroz organizaciju aktivnosti u prirodi.